

Misdadigers tussen rechter en beul 1400-1800

Fernand Vanhemelrijck

De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 1984

De laatste jaren staan de middeleeuwen en de daarop volgende periode weer in het middelpunt van de belangstelling. Het volstaat te wijzen op 'Het Geuzenboek' van Boon, de hernieuwde vertaling van De Costers 'Tijl Uilenspiegel', het werk van Le Roy Ladurie en de bestseller 'De naam van de roos' van Eco. Het verleden ligt blijkbaar goed in de markt, en zopas heeft De Nederlandsche Boekhandel het werk van Fernand Vanhemelrijck 'Misdadigers tussen rechter en beul 1400-1800' aan de lijst toegevoegd. Een prachtige uitgave, rijk geïllustreerd met tekeningen, gravures en miniaturen uit de behandelde periode.

'Misdadigers tussen rechter en beul' is het eerste deel van twee boekdelen over de criminaliteit tijdens het Ancien Régime. Het tweede deel (waarvan publikatie voorzien wordt voorjaar 1985), zal de misdrijven tegen de eigendom en de wereld van de marginaliteit behandelen en zal proberen een verklaring te geven voor de hoge criminaliteit tijdens het Ancien Régime, terwijl het eerste deel zich toespitst op misdrijven tegen de religie, alsook een beeld ophangt van de manier waarop men in het verleden de misdaad bestreed en bestrafte.

Dat het begrip 'misdaad' in de loop der eeuwen steeds opnieuw wisselend gedefinieerd is geworden, blijkt duidelijk uit de lectuur van het boek. Opvallend is immers de hechte ineenstrengeling van kerkelijke en staatsbelangen, vooral op het terrein van misdrijven tegen de zeden. Pas in de 18de eeuw zou men pleiten voor de scheiding tussen moraal en recht, tussen zonde en misdrijf. Slechts af en toe staan de wereldlijke en de kerkelijke overheid lijnrecht tegenover elkaar, en meer in het bijzonder in de kwestie van het asielrecht, waarbij een delinquent zich terugtrok op een gewijde plaats, waar de gerechtsfunctionarissen hem niet konden arresteren.

De auteur hangt een vrij volledig beeld op van de misdaad en haar bestraffing tijdens het Ancien Régime (in zoverre dit uiteraard mogelijk is voor een periode waarvoor men slechts aangewezen is op officiële documenten en enkele schaarse kronieken als historisch bronnenmateriaal).

Hij behandelt achtereenvolgens het politieoparaat en zijn werking, de straf, de misdrijven tegen kerk en godsdienst, doodslag, geweldten, moord, zelfmoord en seksualiteit.

De rechtspraak tijdens het Ancien Régime was vooral gebaseerd op vergelding, veiligheid en afschrikking. Het principe 'oog om oog, tand om tand', de wraakgevoelens, maar ook de beveiliging van de samenleving en het 'ten voorbeeld stellen' gaven aanleiding tot de gruwelijkste strafmaatregelen die men zich kan indenken: verminking, verdrinkingsdood, het levend begraven en verbranden brachten iedere keer weer het op sensatie beluste volkje op de been. De auteur bespaart de lezer dan ook niet de talrijke voorbeelden 'uit de praktijk'.

Veel van de historische literatuur over de middeleeuwen vervalt al vrij vlug in idealistische geschiedschrijving. De mentaliteitsgeschiedenis van Le Roy Ladurie vormt daar soms een sprekend voorbeeld van, maar ook Vanhemelrijck ontsnapt daar niet altijd aan. Zo blijft zijn verklaring voor de strenge straffen op godslastering en hekserij hangen in het luchtledige van de vrees voor de toorn gods, die de wereld dreigt te vernietigen. De wreedheid die men jengens vermeende heksen aan de dag heeft gelegd, ligt integendeel dieper dan een geloofskwestie, en heeft wellicht meer te maken met een verregaande vorm van collectieve angst voor enkele op het eerste gezicht onverklaarbare maatschappelijke factoren. Zo stelt de auteur 'bij landlopers, werklozen en andere marginalen, was de beweging van godsdienstige vernieuwing en revolutionair protest

een voorwendsel tot avonturen, opstand en geweld' (p. 128). Ten dele zal deze bewering ongetwijfeld een kern van waarheid bezitten, maar ik vraag mij af of dit niet eerder een omkering is van de werkelijkheid. M.a.w. was die godsdienstige vernieuwing niet juist een gevolg van de totale maatschappelijke omwenteling van die tijd, waarin de zich wijzigende produktieverhoudingen (nl. de overgang naar een prekapitalistisch systeem) nood hadden aan een meer individualistische religie, wat het protestantisme toch is. Ongetwijfeld is ook dit een

vereenvoudiging van de historische waarheid, maar het toont des te beter aan dat een eenzijdige, idealistische verklaring van de geschiedenis hopeloos tekort schiet. Misschien wordt dit euvel in het volgende boekdeel verholpen, waarin de auteur, zoals de achterflap van het eerste deel belooft, nagaat 'in hoeverre hebben ellende, hongersnood, oorlogsmiserie en alcoholisme hun stempel gedrukt op het uitzicht van de criminaliteit in het verleden'. Na de toch vaak revelerende lectuur van het eerste boekdeel, kijken we met interesse uit naar het tweede deel.

Ivan Ollevier